

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

אני לדודי ודודי לי

הלכה

שילוח חקן

פרשת כי תצא תשפ"ג

שנה כ"ד – קובץ ל"ב [תתנ"ג]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת כי תצא

שילוח הקן

"כי יקרא קן צפור לפניך" (דברים כ"ב ו' – ז')

א

בגדר המצוה

הנה נחלקו האחרונים במצוה זו אם מצוה חיובית היא, וכל אימת שנקרה לפניו קן צפור חייב לשלח את האם אף שאין לו צורך כלל באפרוחים או בביצים, או מצוה קיומית היא ורק הרוצה ליהנות ולקחת אפרוחים או ביצים מצווה לשלח את האם, אבל אם אין לו בהם ענין אין עליו מצוה כלל לשלח את האם. ולפי צד זה, דמי למצות שחיטה שאינו מצווה לשחוט אא"כ רוצה לאכול בשר, ולמצות הפרשת תרומות ומעשרות שאינו מצווה בה אא"כ אוכל פירות ארץ ישראל [כמבואר ברש"י גיטין (מ"ז ע"ב), ועיין מה שנתבאר בזה במנחת אשר במדבר סימן כ"ח].

בשו"ת חות יאיר (סי' ס"ז) וכן בשו"ת חכם צבי (סי' פ"ג) הסיקו דמצוה זו חיובית היא עי"ש. ומאידך בספר המקנה (קידושין מ"א ע"א), החת"ס בשו"ת (או"ח סי' ק') והחזו"א (יו"ד סי' קע"ה אות ב') נקטו דהוי מצוה קיומית. ונעיין בס"ד איזהו דרך ישכון בו אור.

החו"י הוכיח כדרכו מהמבואר בחולין (קל"ט ע"ב): "יכול יחזור בהרים ובגבעות, ת"ל כי יקרא". ואם אין כאן אלא מצוה קיומית ואינו חייב בה אלא אם בא ליטול את הביצים, כיצד הוה אמינא שיחזור בהרים וגבעות, וע"כ דמצוה חיובית היא, עי"ש.

אך אני בעניי נתקשיתי להבין איך ס"ד שיחזור בהרים וגבעות לקיים מצוה זו אף לפי הסברא דהוי מצוה חיובית, דמ"מ פשוט דאין כאן חיוב אלא כשיש קן לפניו, הרי כיצד יחזור אחר מצוה זו בהרים, מתי יחזור, וכמה יחזור, וכי כל היום כולו יעלה הרים ירד בקעות לחפש קיני ציפור, והלא לא מצינו כלל מצוה מעין זו בתורה. ורק במצוה שמוטלת עליו כחובה בזמן מסוים צריך להשתדל ולטרוח ואף לחזור בהרים כדי להשיגה, כגון במצות לולב וסוכה וכדו' [ואף במצוות אלה דנתי במק"א עד כמה חייב לטרוח להשיגו, עיין מנחת אשר בראשית סימן נ"ז ונ"ח], אבל בשילוח הקן מה הו"א

שילוח הקן

שיחזר בהרים. ועי"ש ברש"י שכתב דהו"א שיחזר משום דכתיב שלח תשלח, אך מ"מ תימה וכי חייב לחזר ללא גבול.

ועיין בחזו"א (שם) שכתב דהו"א שחייב פעם אחת בחייו לקיים מצות שילוח הקן ולחזר בהרים לקיימו. וזה תימה, דלא מצינו בשום מקום כעין זה שצריך פעם אחת בחיים לקיים מצוה כחובה, וצ"ע.

[אמנם בספר החינוך (מצוה תר"ג) כתב לגבי מצות זכירת מעשה עמלק שמי שלא זכר פעם אחת בחייו ביטל מצוה זו, ויש עוד לדון בזה לגבי מצות כתיבת ס"ת. ועיין מש"כ בזה במנחת אשר דברים סימן ס"ט וסימן פ"ד].

ונראה לפרש דברי הגמ' אלו בג' דרכים.

א. דכל הרבותא הוא דאף מדת חסידות ליכא לחזר ולחפש אלא כי יקרא בלבד, כי זו צורת המצוה ומהותה שאין בה מצוה אלא בדרך מקרה [ועי' להלן (אות ג') דשמו משום הסגולה שיש בדבר הו"א כן].

ב. ואפשר עוד, דלאו דוקא אמרו יכול יחזר בהרים, אלא כונתם לכללות ענין החיזור, דהו"א שצריך לחזר לקיים מצוה זו ולשלח את האם ולקחת את הבנים אף שאין לו צורך בהם, והא גופא קמ"ל דהוי מצוה קיומית ורק כשיש לו צורך באפרוחים או בביצים מצווה הוא לשלח את האם, ושני דרכי ההבנה הנ"ל הן הם ההו"א והמסקנה בזה.

וחפשתי בראשונים ומצאתי את שאהבה נפשי בחי' המאירי (שם) שכתב:

"מצות שילוח הקן אינה מצוה שיהא צריך לחזר אחריה, ר"ל שאם ימצא לו קן שיטול את הבנים כדי לקיים מצות שילוח באם, או שיחזר אחר מצוה זו בהרים וגבעות, אלא לכשיזדמן לידו יקיים שנאמר כי יקרא".

הרי לן דהו"א שיטול את הבנים כדי לקיים מצוה בשילוח האם, וקמ"ל דרק אם ירצה בבנים מצוה עליו לשלח האם. ולפי"ז לא רק שאין ראייה דהוי מצוה חיובית, אלא אדרבה כל כונת חז"ל למסקנא דהוי מצוה קיומית.

שילוח הקן

ג. ובאמת מצינו בירושלמי סוטה (פ"ט ה"א, דף מ' ע"א) לגבי מצות עגלה ערופה כעין הנאמר כאן, דהו"א שיחזר בהרים לחפש אחר חלל, ויליף הירושלמי "כי ימצא, ולא שתהא חוזר ומצותת עליו". ופי' הפני משה שאינו צריך לחזר ולחפש אחר חלל להביא עגלה ערופה. וגם שם תימה דכי הו"א שצריך להסתובב בהרים ולחפש חללים. ולכאורה צ"ל דאף אם יצא קול שיש חלל, אי"צ לחפש אחריו, ואפשר דכן בני"ד אף אם יש קול שיש קן צפור אי"צ לחזר אחריו.

וע"ע בספרי (ראה פיסקא צ"ב) לגבי עיר הנדחת: "כי תשמע, ולא החוזר". ופירש רבינו הלל שאינו צריך לחזר אחריו. וכיוצ"ב איתא בתוספתא ב"מ (פ"ב הכ"ה) לגבי השבת אבידה ופריקה וטעינה: "אין מחייבין אותו להיות מחזר ומפרק ומטעין, שנאמר: כי תפגע כי תראה". ונראה מכ"ז דבכל מקום דכתיב כי, כגון כי תראה כי יקרא וכדומה, דרשו חז"ל דאינו חייב להיות מחזר.

וע"ע במדרש רבה ויקרא (פרשה ט' ט'): "גדול השלום שכל המצוות כתיב בהו כי תראה, כי תפגע, כי יקרא, אם באת מצוה לידך אתה זקוק לעשותה, ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה, ברם הכא בקש שלום ורדפהו, בקשהו למקומך ורדפהו למקום אחר".

ולכאורה נראה שהצד השווה בכל הני שאכן מצוות חיוביות הן, כגון השבת אבידה, פריקה וטעינה, עיר הנדחת ועגלה ערופה, וכאשר הדבר והענין מתגלה חייב האדם לקיים את המצוה, וה"ה בשילוח הקן. וזה ראייה לכאורה לדעת החות יאיר. ואי אפשר לומר בכל הני כסברת החזו"א, דאטו הו"א שחייב לקיים מצוות עגלה ערופה ועיר הנדחת פעם אחת בחייו, והלואי שלעולם לא יתקיימו.

אך באמת נראה לענ"ד כנ"ל דלכאורה א"א לחייב לחזר אחרי כל המצוות אלו, וע"כ דהו"א דיש בזה מדת חסידות וקמ"ל דאין בזה כלל מצוה, ועדיין צ"ע [ועיין מקור חיים בפתיחה לסימן תל"א (אות א')] שכתב דרק בשלוח הקן פטור מלחזר מגזירת הכתוב, אבל בשאר המצוות כגון בדיקת חמץ חייב, וצ"ע].

ב

נפ"מ בזה בטעמי המצוה

ובשו"ת חת"ס או"ח (סי' ק') כתב לתלות ספק זה בטעמי מצוה זו. ונקדים לבאר בזה את דברי הראשונים בטעמי המצוה.

שילוח הקן

הנה הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק מ"ח) כתב דטעם המצוה משום מדת הרחמנות, והרמב"ן בפ"י על התורה (פרק כ"ב, ו') והחינוך (מצוה תקמ"ה) חזקו דבריו בעומק רב. דהנה תמהו רבים על טעם זה של הרמב"ם מהמשנה בברכות (ל"ג ע"ב): "האומר על קן צפור יגיעו רחמיו משתקין אותו", ובגמ' שם אמרו שני טעמים. הא', שמטיל קנאה במעשה בראשית. הב', שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות. והרמב"ם בהלכות תפלה (פ"ט ה"ז) כתב רק את הטעם שאין לעשות מדותיו של הקב"ה רחמים, הרי דאין טעם מצוה זו משום רחמים, ועי"ש מה שתירצו.

וביאור הדברים בעומקם נראה, דאין רחמי הקב"ה כרחמי בשר ודם, דבשר ודם מוכרח ברחמנותו וטבעו הוא, וממילא יש בו חסר כיון דאסור באזיקי רחמנותו, אבל הקב"ה אינו מוכרח ברחמנותו אלא שרצונו לרחם. וזה כונת הרמב"ם בפירוש המשנה בברכות (פ"ה מ"ג) ובהל' תפלה (שם), דאילו היו מדותיו של הקב"ה רחמים מטבעם לא היה מתיר את השחיטה אלא מדותיו גזירות, ומ"מ במצוה זו דשילוח הקן גזר לרחם, ובשחיטה גזר שלא לרחם. ומשום כך משתקין אותו כשאומר על קן צפור רחמיו, דמשמע מדבריו דכמו שמרחם הקב"ה על העופות מוכרח לרחם אף עלינו.

וע"ע תוס' מגילה (כ"ה ע"א ד"ה מפני) שהקשו על דברי הקליר דמצות אותו ואת בנו היא משום רחמים, ממה שאמרו משתקין אותו גבי שילוח הקן. הרי מבואר מדבריהם דנקטו דבאמת אין מצות שלוח הקן משום רחמים, ולדברינו יש ליישב את דברי הקליר ודו"ק.

ובאמת יש מקור לדרך זה במדרש רבה בפרשתנו (פרשה ו' א'): "וכשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה כן נתמלא רחמים על העופות, מנין שנאמר: כי יקרא קן ציפור", עי"ש.

אמנם הרמב"ם במורה נבוכים (שם) כתב שנחלקו החכמים בדבר, דהמשנה בברכות סוברת דאין טעם למצוות, אבל נקטינן עיקר כמ"ד יש טעם במצוות, עי"ש.

ומ"מ מסתבר לפי"ז דאין מצוה זו נוהגת אלא אם רוצה ליקח את הבנים דאז נצטוינו למעט צער האם ע"י שנשלחנה, אבל כשאין לו צורך כלל בבנים למה נתאכזר לשלח האם וליקח הבנים, הלא אין זו מידת רחמנות אלא מידת אכזריות. אבל לפימ"ש בזה"ק (תיקון ו' כ"ג) שהובאו בדברי החו"י והחת"ס (שם) דע"י מצוה זו מתעוררים

שילוח הקן

רחמי הקב"ה על שכינתו ועל בניו שבגלות, אפשר דהוי מצוה חיובית כדי לעורר רחמי שמים.

ומתוך כך הוסיף החת"ס, דכיון דמסתבר שאין טעם הזוהר עיקר, דהלא טעם זה שיידך רק בזמן חורבן הבית ומה נענה בטעם מצוה זו בזמן שביהמ"ק עומד על תלו, אלא ע"כ עיקר הטעם כדברי הראשונים הנ"ל, וממילא נראה דאין זו מצוה חיובית אלא מצוה קיומית עי"ש.

אמנם באמת יש לתמוה על החת"ס שהרי כבר שאל שאלה זו רבי אלעזר בן הרשב"י בזוהר (שם) סמוך ונראה למה שאמר הרשב"י בסוד שילוח הקן כנ"ל: "קם ר' אלעזר ואמר, והא קדם דגלו ישראל ושכינתא במאי הוו מקיימין שילוח הקן, א"ל ר' שמעון: ברי בגין לאתערא רחמין על אינון נפשין רוחין ונשמתין דהוו אזלין בגלותא וגלגולא", הרי דאף בזמן הבית מצוה זו מעוררת רחמים על הנשמות הנדחות, ואין בקושיא זו כדי לדחות טעם הזוה"ק. ומ"מ מסקנת החת"ס דאין מצוה זו חיובית אלא קיומית, וכתב יותר מזה דהמשלח אם כשארין לו צורך בבנים נוהג מנהג אכזריות ולא רחמנות עי"ש.

אך באמת כל תשובה זו של החת"ס חידוש פלא הוא, דאין דרך הפוסקים לבא מטעמי המצוות להכרעת הדין, וכנראה שהדברים נכתבו ע"י רבינו החת"ס לרווחא דמילתא.

ג

דעת הראשונים בזה

ואכן נראה עיקר מדברי הראשונים, דרק כשרוצה ליקח הבנים מצוה עליו לשלח את האם, דהנה הקשו התוס' וכל הראשונים בקידושין (ל"ד ע"א) במה שאמרו דנשים חייבות בשלוח הקן משום דהוי מצות עשה שאין הזמן גרמא, דתיפוק ליה משום די שבה לאו, ותירצו בדרכים שונות. ואת"ל דכל העובר על קן ציפור ואינו משלח את האם ביטל מצות עשה לק"מ, דהלא ברור ופשוט דאינו עובר בלאו אלא אם לקח האם על הבנים, ד"לא תקח האם על הבנים" כתיב, וא"כ יש נפ"מ במה שחייבות הנשים במצות עשה לענין שאסור להם לעבור על הקן ולא לשלחה. אלא ע"כ דגם במצות עשה אין

שילוח הקן

עוברים אא"כ נוטל אם על הבנים, וזו לכאורה ראייה פשוטה ומפורשת, ותימה על האחרונים שנקטו דהוי מצוה חיובית. ושוב ראיתי בהעמק דבר להנצי"ב שכתב על הפסוק כי יקרא לפניך (דברים כ"ב ו'), דאין מצוה זו נוהגת אלא אם רוצה ליקח האפרוחים או הביצים, ורמז שכך מוכח בתוס' בקידושין הנ"ל, עי"ש.

ובשיטת הרמב"ם מבואר יותר מזה, דס"ל דאין כלל מצות עשה אלא אם עבר קודם על הלאו. דהנה בהל' שחיטה (פי"ג הלכה א'-ב') לא פתח הרמב"ם בדיני שילוח הקן כדרכו ב"מצות עשה לשלח", אלא כתב דיני לאו הניתק לעשה, דהיינו אם לקח האם על הבנים ושחטה לוקה. ותימה לכאורה למה שינה מדרכו בכל מקום לכתוב מצוות העשה, וכדמצינו בריש הל' תפלה, ושם פי"ד לגבי ברכת כהנים, ובפי"ד משחיטה לגבי כיסוי הדם. וגם במצוות קיומיות דרכו כן וכדחזינן בריש הל' שחיטה שכתב: "מצות עשה שישחוט כל הרוצה לאכול בשר", אלא ע"כ משום דס"ל דבאמת אין מצות עשה של שילוח הקן אלא למי שעבר על הלאו דלא תיקח בלבד, והוי כעשה דהשבת גזילה שלא נאמרה אלא למי שגזל.

וכך מוכח מכל תוכן דבריו בפי"ג משחיטה (שם). וע"ע בפרטי המצוות ריש הל' שחיטה מצוה ד': "שלא ליקח אם על הבנים" ובמצוה ה': "לשלח האם אם לקחה על הבנים", הרי דזה כל גדר מצות העשה. וכך מבואר גם מדבריו בשורש ו' בספר המצוות שהבחין בג' עניני עשה ול"ת: א', יש שעשה ול"ת הם על ענין אחד כמו בשבת ויו"ט. ב', יש שעשה קודם לל"ת כגון ולו תהי' לאשה, לא יוכל לשלחה. ג', יש עשה שקדמו לאו כמו שלח תשלח את האם. ומבואר מכל זה דעת הרמב"ם דמצוה זו כמצות השבת הגזילה, ואינה נוהגת אלא במי שעבר על הלאו דלא תקח האם על הבנים. וכך מבואר גם בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' י"ח) בשם הר"י בן פלט בטעם דאין מברכין על מצוה זו, דהוי מעין מצוה הבאה בעבירה כיון שא"א לקיימה אא"כ עבר בעבירה עי"ש.

ופשוט דלשיטתם אין מצוה זו חיובית, ואף מצוה קיומית אינה, אלא רשות בעלמא כל זמן שלא עבר בלאו, דהרוצה ליקח הבנים משלח את האם כדי שלא יעבור בלאו אך אין בזה קיום מצות עשה כלל אלא היתר.

והנה בפירוש רבינו בחיי עה"ת בפרשתנו (פרק כ"ב ז') כתב דאין מברכין על מצוה זו כיון שאינו מצווה בה אא"כ רוצה ליקח הבנים, עי"ש. ומבואר מדבריו דכשרוצה ליקח הבנים מצווה הוא לשלחה כהבנת האחרונים הנ"ל. ויש לעיין לשיטתו למה מברך על

שילוח הקן

השחיטה ועל הפרשת תרו"מ [וכיוצא בזה יש לתמוה על מש"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן כ"ז) דאין הזבה מברכת על ספירת ז' נקיים כיון שאם לא תרצה להזדקק לבעלה פטורה מן הספירה, עי"ש ואכמ"ל].

ומבואר מכ"ז דרוב הראשונים סברו דאין מצוה כלל לשלח את האם אלא כשרוצה בבנים. ומ"מ נהגו לשלח, ונראה דנהגו לרדוף אחרי מצוה זו משום סגולת המצוה לעורר רחמי שמים כדברי הזוה"ק, וסגולתה לזכות לבנים כמבואר במדרש רבה בפרשתנו (פיסקא ו') והביאו החינוך (שם). ואפשר דמשום סגולה זו הו"א שיחזר אחריה בהרים לקיימה (עי' לעיל אות א').

וע"ע בברכי יוסף יו"ד (סימן רצ"ב אות ח') שכתב "ומדברי האר"י משמע שצריך להשתדל לקיים מצוה זו ודכותה". הרי דסגולת מצוה זו מיוחדת ויש להשתדל לקיימה אף שמעיקר הדין אמרו שאינו חייב לחזר בהרים כנ"ל, אך לא אדע מה כונתו "ודכותה" וצ"ע. אך החת"ס (שם) מאידך נקט דיש אכזריות לשלח את האם כשא"צ לבנים.

ובאמת נראה דאף אם אין חיוב אלא כשרוצה בבנים כנ"ל, מ"מ מקיים מצוה בכל ענין, וכמצות שחיטה דאף שודאי אינו מחוייב אא"כ רוצה לאכול בשר, מ"מ כל השוחט מברך ומקיים מצוה כיון דמ"מ מתיר הבשר באכילה, וכן בשילוח הקן דמ"מ מתיר לקחת האפרוחים.

ועיין פתחי תשובה יו"ד (רצ"ב סק"א) בשם ספר משנת חכמים, דבעידנא דריתחא נענשים על ביטול מצוה זו אף אם אינו רוצה באפרוחים וביצים. ותרתי איכא לאשמועין מדבריו. א. אין חיוב לשלח כשאינו רוצה באפרוחים או בביצים, דאל"כ נענשין אף שלא בעידנא דריתחא. ב. אף שאין חיוב בזה מ"מ מצוה איכא ויש להשתדל בקיומה, כמו שיש ללבוש בגד של ד' כנפות בכדי לקיים מצות ציצית. והדברים חידוש. ומ"מ נראה שאכן עפ"י קבלה יש להשתדל לקיים את המצוה.

ומשום כ"ז נראה להכריע, דאם מצא קן ציפור ביער ובשדה הפקר וכדו' לא ישלח כאשר א"צ לבנים, ושב ואל תעשה עדיף, אבל אם מצאו במרפסת ביתו וכדו' במקום שבלא"ה רוצה לסלקו משום חשש כינים ומחלות, ודאי יקיים המצוה ויכוין לשם מצוה, דאף אם אין חיוב בכה"ג יש בזה קיום מצוה, ודו"ק בכ"ז.

שילוח הקן

ד

באופן השילוח

הנה החת"ס כתב (שם) דנחלקו רש"י והרמב"ם אם צריך לשלח ממש בידו, או שיוצא ידי חובתו אף אם הברית את האם בגרמא, כגון שמקיש על הקן והיא פורחת. ומקור פלוגתא במה שנחלקו ר' הונא ור' יהודה בחולין (קמ"א ע"ב), דלר"ה משלחה ברגליה ולר"י בכנפיה. ורש"י כתב שני פירושים: א. לר"ה אוחזה ברגליה ומשלחה, ולר"י אוחזה בכנפיה ומשלחה. ב. לר"ה יצא ידי חובת שילוח אף שהולכת לה ברגליה ואינה יכולה לעוף כגון שישבר כנפיה, ולר"י אין מצות שילוח אלא כשהיא עפה בכנפיה, ורש"י נקט עיקר כפי זה. ולפי"ז אין קפידא שיאחזה כלל. אבל הרמב"ם בהלכות שחיטה (פי"ג ה"ה) כתב: "אוחזה בכנפיה ומפריחה", ומשמע שצריך לאחוז בה ולשלחה.

ולפי"ז דן החת"ס דלשיטת הרמב"ם א"א לקיים מצוה זו בשבת משום איסור מוקצה ומשום מלאכת צידה, עי"ש.

אך באמת נראה דודאי אינו צריך לתופסה, ודי במה שנוגע בכנפיה ודוחפה כדי להפריחה כדי לקיים מצות שלח תשלח ואין בה מלאכת צידה כלל, דצידה היפך ענין השילוח הוא, דגדר הצידה חבישת החיה תחת ידו, ונראה פשוט דאין צריך לצודה כדי לשלחה. ולכאורה זה פשוט כ"כ עד שצ"ע על החת"ס. ואפשר דאף איסור מוקצה אין בזה בהכרח כיון שבטבע העופות די במה שנוגע בהם כדי להפריחם וא"צ לטלטלם ולדוחפם ממש, ובנגיעה בעלמא הרי אין איסור מוקצה, וצ"ע [ועוד כתב החת"ס שם דלפי טעם הזוהר במצוה זו, מסתבר דאינה נוהגת בשבת, דשבת זמן שמחה הוא ואין ראוי לעורר בה יללה וצער בשמים, ודברי חידוש הם אלה כמובן לכל].

ומתוך כ"ז יש לתמוה לכאורה על מש"כ החזו"א בפשטות ביו"ד (סי' קע"ה אות ב'): "ואין נפקותא בשילוח אם לוקחה ביד ע"מ לשלחה או שמגרשה עד שתברח", ולכאורה הרי מבואר להדיא ברמב"ם שצריך לאחוז בה ולהפריחה.

אך באמת ראיתי שגם רבינו המהרש"ל ביש"ש חולין (פי"ב ה"ז) כתב דכל המחברים נקטו כפירוש השני ברש"י. וע"ע בשו"ת תורה לשמה לבעל הבן איש חי (סי'

שילוח הקן

רע"ח) שנשאל האם יכול לקיים מצוה זו ע"י הברחת הציפור בגרמא, וכתב להוכיח מדין שחיטה ע"י גרמא. ופלא שלא הביא את דברי הרמב"ם בעידנא דעסיק ביה.

ונראה מכ"ז דכל הני אחרונים הבינו מדברי הרמב"ם דאין קפידא ועיכוב בעיקר המצוה שיאחזנה, ואין שיטת הרמב"ם כפי' קמא שברש"י, וכל כונתו רק שצריך להפריחה שתעוף, ולא שתלך ברגליה, והדרך להבטיח זאת ע"י שאוחז בכנפיה ומבריחה, אבל אין אופן זה קפידא ותנאי בעיקר מצות השילוח. אך ראיתי בביאור הגר"א ביו"ד (סי' רצ"ב סק"ט) שכתב כדברי החת"ם שנחלקו רש"י והרמב"ם, ודעת הרמב"ם כלישנא קמא ברש"י, עי"ש ודו"ק.

ה

כי יקרא פרט למזומן

הנה נסתפקו גדולי הזמן ביסוד דין זה, אם תלוי בבעלות או במציאות הימצאות הקן ומיקומו, ונפ"מ אם יועיל הפקרת הקן או מקומו כדי להתחייב בשילוח הקן אף אם ימצא הקן ברשותו, ואבאר בזה את הנלענ"ד.

הנה מבואר בחולין (דף קמ"א ע"ב) דאם היתה ברשותו רשותו קונה לו, ולכן הקשו למה חייב ביוני שובך ויוני עלייה, ותירצו דכיון דאסור לזכות כל זמן שהאם רובצת על הביצים גם חצירו לא זכיא ליה. הרי לן דתלוי בקנין ואם קונה הו"ל מזומן, וכ"כ רש"י בב"מ (ק"ב ע"א), ומתוך כך י"א דאם יפקיר את הקן שוב חייב בשילוח.

אך לענ"ד נראה דאין גדר מזומן תלוי בקנין בלבד אלא אף בקנין, דעיקר גדר מזומן בפשוטו תלוי במציאות הדברים, ואם הקן נמצא בביתו ממש וברשותו המשתמרת ככל חפציו הוי מזומן אף אם יפקירנו, אך אם נמצא במקום שאינו משתמר ממש ומצוי שדברים נקרים באותו מקום ואין כאן מזומן מצד המציאות, מ"מ אם קונה הוי מזומן דכל הקנוי לו לא הוי גדר מקרה.

ובאמת נלענ"ד דאילו היה מהני בזה הפקרת הקן, לא צריך כלל להפקירו, דכיון דבזמנינו אין אפילו אחד מאלף שירצה לזכות בקן ציפור, אלא אדרבא ממהרים לסלקו ולהשליכו מחשש כינים ומחלות שהיונים מפיצים, כל כה"ג אין חצירו קונה לו שלא מדעתו וכמבואר בב"ק (כ"ט ע"ב) דסתם גללים אפקורי מפקר להו, וממילא אין חצירו זוכה לו דאין חצירו זוכה לאדם אלא מה שמסתמא נחא ליה לקנות. ועוד דהרי פסק

שילוח הקן

הרמ"א בחשן משפט (סימן רס"ח סעיף ב') דאין חצירו קונה לו שלא מדעתו אלא במה שרגיל לבא, עי"ש.

וכבר נחלקו בד"ז שני גדולי הדורות. דבשו"ת התעוררות תשובה (יו"ד ח"ד סי' קנ"ד) נטה לומר דאדם יכול להפקיר תרנגולין שברשותו ולהתחייב בכך במצות שילוח הקן, ובהערה שם הובא כי הציע את דבריו לפני הגר"מ אריק. ובשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' קנ"ח) השיב הגר"מ אריק כי דעתו דמ"מ הוי מזומן כיון שהתרנגולין בביתו ממש עי"ש.

ולענ"ד מסתבר כדברי הגר"מ אריק, וכך נראה גם מפשטות לשון הגמ' דכל דהוי מזומן אין בו מצוה, וע"ע שם (דף קל"ט ע"ב): "מה דרך שאין קנו בידך אף כל שאין קנו בידך, מכאן אמרו יוני שובך ויוני עלייה שקננו בטפיחין ובבירות ואוויזין ותרנגולין שקננו בפרדס חייב בשילוח, אבל קננו בתוך הבית פטור משילוח", ומכל זה משמע שאין זה תלוי בקנין דוקא אלא תלוי במציאות של זימון. ועי"ש ברש"י (ד"ה שאין קנו בידך): "אין קן מזומן לך ואין קנוי לך", ונראה דכונתו לתרי עניני ולא לענין אחד, דכל שהקן מזומן או קנוי לו פטור משילוח. וראיתי גם בשו"ת מנחת שלמה (חלק ב' סי' ק' אות ו') שכך נוטה גם דעתו הגדולה, עי"ש.

וראיתי מי שכתב דראוי להפקיר לא רק את הקן בלבד אלא את כל המרפסת ואת כל המקומות שהיונים מקננות בהם כדי שלא יהיה מזומן. אך מלבד מה שיש לפקפק בחלות ההפקר בזה דהוי הערמה גמורה, ואינו דומה למכירת חמץ כלל, דאנן סהדי שאם יבא אחד ויזכה במרפסת ביתו שלא יניח לו כלל [ובדוחק יש לומר שמפקיר רק את מקום הקן בדרך ברירה, ואכמ"ל], נראה עוד דאף אם יחול ההפקר מ"מ הוי מזומן, דכיון שהוא נוהג במרפסת ביתו מנהג בעלים העושה בתוך שלו הוי מזומן, וכע"ז כתבתי במנחת אשר פסחים (סי' ט' אות א') דלא מהני הפקרת ביתו שלא יעבור על בל יראה, דכל עוד הוא גר בבית כדרכו הוי מצוי בידו, וכך נראה גם לענין גדר מזומן בשילוח הקן, ודו"ק בזה.

ועוד יש לעיין בזה אם מהני הפקרת הקן לחייבו, דאפשר דכיון שהיה מזומן ופטור משילוח אף אם יפקיר אח"כ אין עליו מצוה, ועיין בזה בחולין (קל"ט ע"א), וצ"ע.

שילוח הקן

ולעיקרא דמילתא נראה דהקן שבמרפסת הבית וכדו' הוי מזומן, אבל מה שעל אדן החלון החיצוני או על מרזב מחוץ לבית או על הגג שאין משתמשין בו וכדו' הוי "כי יקרא", ודו"ק כי קצרת.

אני לדודי ודודי לי

אני לדודי ודודי לי

הן ידוע מה שרמזו הקדמונים דחודש אלול אותיותיו "אני לדודי ודודי לי" (עיין משנה ברורה בהקדמה לסי' תקפ"א). ויש בדברים חידוש גדול, דהלא ידוע ומקובל שחודש אלול כל מהותו וענינו אימת יום הדין, יראה ופחד, וכמ"ש הרמב"ם (בפ"ג מהלכות חנוכה ה"ו) "אין אומרים הלל בר"ה ויוה"כ, שאין אלה ימים של שמחה יתירה אלא של אימה ויראה ופחד". מנהג אשכנז מימות הראשונים לתקוע בשופר בכל בוקר מימי אלול כדי לעורר את העם בתשובה, והלא הנביא צווח ואומר (עמוס ג' ו') "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו". השופר מרעיד את מיתרי לבבינו ומביא לידי יראת ה'. וא"כ מה ענין פסוק משיר השירים שכל כולו אהבה לחודש אלול שכל כולו יראה.

אך אף במדת האהבה עלינו להתחזק בימי אלול, דהלא כאשר שבים אנו אל ה' ובאים לחסות בצל כנפיו מתמלאים אנו באהבה ובגעגועים. כאשר מתקרבים אנו אל אבינו שבשמים בימים שבהם הקב"ה מתקרב אלינו, וכמ"ש (ר"ה י"ח ע"א) "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ", מתעורר בנו הכתוב "ואני קרבת אלקים לי טוב". והוא שאמרו דר"ת אלול הם "אני לדודי ודודי לי", דכבר כתב הרמב"ם בפ"י ה"ג מהלכות תשובה ד"כל שיר השירים משל הוא לענין הזה" דהיינו לאהבת ה' שבלב ישראל ואהבת ה' את עמו ישראל.

ובימים אלה, ימי החסד והרחמים יכול כל אחד לשמוע את "קול דודי דופק, פתחי לי". כל המטה אוזן וכל שיש בחזהו "לב שומע" ישמע על משכבו בלילות את קול הנשמה, קול דממה דקה, לא קול ענות גבורה ולא קול ענות חלושה אלא קול דודי דופק פתחי לי.

וראו זה פלא אותה רעיה שאומרת "על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתי" (שה"ש ג' א') זו ששואלת את "השומרים הסובבים בעיר, את שאהבה נפשי ראיתם" (שם ג'), והנה בפתע פתאום "אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי" (ה' ב') ובמקום לרוץ ברגלים קלות כאילות השדה לפתוח לו שער ודלת מה היא אומרת,

אני לדודי ודודי לי

"פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם" (שם ג').

משל הוא ענין זה עלינו ועל זרענו. רוממות אהבת ה' בגרוננו "בקשתי את שאהבה נפשי, בקשתי ולא מצאתיו". אך כאשר הקב"ה מתקרב אלינו בהיותו קרוב, כאשר קול דודי דופק "פתחו לי פתח כפתחו של מחט", עצלות הנפש מתגברת עלינו "פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם".

ובזאת עלינו להתבונן בימי אלול, לשנס מתניים ולהתחזק כארי בעבודת הבורא, לחתור בעוז ובתעצומות להתקרב אל הקב"ה ולחזור בתשובה שלימה לפניו.

ב

פסוק זה מופיע בשיר השירים בשני ניסוחים. בפרק ב' פסוק ט"ז "דודי לי ואני לו הרועה בשושנים", ובפרק ו' פסוק ג' "אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים". בפרק ב' משמע שקודם דודי לי ואח"כ אני לדודי, לא כן בפרק ו' שם כתוב אני לדודי ושוב דודי לי.

וכידוע שבכך נחלקו קוב"ה וכנסת ישראל כמ"ש באיכה רבתי (ה' כ"א):

"אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם שלך הוא, השיבנו. אמר להם שלכם הוא שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם. אמרה לפניו שלך הוא שנאמר שובנו אלקי ישענו, לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה".

אנו מצפים ומבקשים השיבנו ה' אליך ורק אח"כ מבטיחים אנו ונשובה. קודם דודי לי ושוב אני לו, אך הקב"ה אומר "שלכם הוא שובו אלי ואשובה אליכם", קודם אני לדודי ואח"כ ודודי לי. עלינו לנצל את הימים הנשגבים האלה להתקרב אל הקב"ה ולעורר הלבבות בדרכי התשובה.

משל שמעתי בשם הגרש"ר הירש זצ"ל, הנה כתב רש"י (שמות י"ט ד')

אני לדודי ודודי לי

"ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלקים וגו'".

אמת היא שגוזלי הנשר זוכים ברחמיו הגדולים להגנה שאין כדוגמתה, מוגנים הם לחלוטין מחצים ובליסטרות, אך כדי לזכות להגנה נדרשים הם למאמץ ששאר הגוזלים לא נדרשים לו, הלא איך יגיעו על גב הנשר ועל כנפיו מלמעלה, לנשר אין זרועות ארוכות להניחם על גבו. הנשר יכול להנמיך את עצמו ולהתקרב לגוזליו, אך הגוזלים הן הם אשר יצטרכו לדדות ולטפס כדי להגיע על כנפי נשרים.

ומשישכנו על כנפי נשרים צריכים הם עדיין לאחוז בו בכל כחם לבל יפלו מגבהי מרומים ויתרסקו על גבי עצים ואבנים. כך גם בני ישראל, אמנם הקב"ה ישא אותנו על כנפי נשרים, אך עלינו להתרומם כדי לזכות ולעלות ואף משנעלה, נזכה לשכון בבטחה רק אם נאחוז בחוזקה לבל נפול חלילה.

זה הזמן, אלו הימים ואם לא עכשיו אימתי. דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, אני לדודי ודודי לי. באלה הימים שומעים אנו כל אחד בלבד פנימה, קול דודי דופק פתחי לי, פתחו לי פתח כפתחו של מחט ואני אפתח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות עוברים בהם (שה"ש רבה ה' ג').

ולבי אומר לי שעגלות וקרונות אלו לא עגלות ריקות יהיו אלא מלאים ועמוסים בכל הטוב שבעולמות עליונים ותחתונים, בבני חיי ומזוני בבריות גופא ונהורא מעליא, אם אך נפתח בלבנו פתח כפתחו של מחט ונשוב אל ה' בכל לב ונפש.

אני לדודי ודודי לי

אחד לחטאת ואחד לעולה

הן רמזים רבים מצינו בספרי הקודש לחודש אלול, ובפרי עץ חיים לרבינו האר"י הקדוש (שער ר"ה פ"א) כנגד הכתוב "אחד לחטאת ואחד לעולה". ועוד כתב שם שאותיות אלול ר"ת "אני לדודי ודודי לי".

ויש מקום לטעות כאילו דורשי הרשימות פתחו ספר התנ"ך ועברו מפרק לפרק עד שמצאו פסוקים שיש בהם רצף של אותיות א ל ו ל וקשרו להם כתר של חודש אלול.

אך באמת פשוט הדבר, דרמזים אלה יש בהם הארה עמוקה במהותו וענינו של חודש אלול.

מחד גיסא מתקשר חודש אלול בתודעה שלנו עם אימת יום הדין.

מסופר על עמוד המוסר הגר"י סלנטר שבבית מדרשו נפלה אימה גדולה על כל בני הקהילה בשבת מברכים אלול כאשר הכריזו על ראש החודש.

וכבר כתב רבינו יונה בספר היראה (אות שכ"ז):

"משנכנס אלול עד מוצאי יוה"כ יהא חרד וירא מאימת הדין".

אמנם אין זה אלא בהנהגה למעשה, וכי איך נוכל שלא לירא מאימת הדין, אך בפנימיות חודש אלול כל כולו רחמים וחסד.

וכן כתב הנודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' ל"ב) בתשובה לשאלה האם אבל ראוי שיהיה שליח ציבור בחודש אלול, דהלא אין האבל עובר לפני התיבה בר"ה ויוה"כ משום שהימים ימי דין ומשפט המה, וכתב הנוב"י דימי אלול לא ימי דין המה, אלא ימי רחמים. וז"ל:

"מה ענין ימי דין לימי אלול ואפילו ימי הסליחות שקודם ר"ה אינם ימי דין אדרבה ימי רחמים ורצון והם ארבעים יום אחרונים שהיה משה רבינו בהר ונתרצה לו הקדוש ברוך הוא

אני לדודי ודודי לי

ובר"ה הוא שמתחיל הדין ואומרים המלך הקדוש".

(ועיין בזה בשו"ת תשורת שי ח"א סימן תקל"א).

חודש אלול כולו רחמים, מתנה טובה שנתן הקב"ה לכלל ישראל באהבתו, כדי לרצות פני מלך טרם בואו לשפוט את כל באי עולם.

וזה עומק הרמז "אני לדודי ודודי לי" הלא פסוק זה בשיר השירים מקומו (ו' ג') וספר זה כל כולו משל לאהבה העזה שבין קוב"ה לכנסת ישראל, וכמ"ש הרמב"ם (פ"י מהל' תשובה ה"ג).

וזה גם פשר הרמז "אחד לחטאת ואחד לעולה". קודם חטאת ואח"כ עולה, וכך אמרו בזבחים (ז' ע"ב):

"א"ר שמעון חטאת למה באה, למה באה, לכפר. אלא למה באה לפני עולה, לפרקליט שנכנס, ריצה פרקליט, נכנס דורון אחריו".

הרי שחטאת קודם לעולה כי החטאת בא לרצות פני המלך והעולה שכולו כליל וכולו לגבוה הוא הדורון.

וכבר כתבתי במק"א (מנחת אשר שיחות מועדים ח"א מאמר פ"ב) דמטעם זה מקדימין לתפילת העמידה את הפסוק "ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך", שהרי פירש רש"י (תהלים נ"א י"ז) "אדני שפתי תפתח - מחול לי ויהי לי פתחון פה להגיד תהלתך".

כאשר מתייצב אדם בתפילה לפני הקב"ה לבקש על נפשו ועל נפש ביתו, חרדה נופלת עליו, וכי ראוי אני לעמוד לפני המלך, ומשו"כ מקדים הוא בקשה זו, ה' מחול לעוונתי קבל את ריצויו של הפרקליט, כדי שיהיה לי פתחון פה לפניך להביא את הדורון.

וזה תמציתן של ימי האלול, ימים אלה ימי רחמים המה בהם באים אנו לרצות את הקב"ה כדי שיהיה לנו פתחון לפניו בימי הדין והמשפט, וזה שנרמז שאלול ר"ת אחד לחטאת ואחד לעולה, כשם שהחטאת בא

אני לדודי ודודי לי

לרצות לפני הקרבת העולה, כך ניתנו ימי אלול לרחמים ולריצוי לפני עשרת ימי תשובה שהם ימי הדין והמשפט.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

